

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Τὰ Ἑξι μεγάλα ἐρωτήματα τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς καταλαμβάνουν μιὰ ξεχωριστὴ θέση στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφικῆς ἱστοριογραφίας. Ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου, Χάιντς Χάιμζετ (1886-1975), ὁ ὁποῖος τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του δίδαξε στὴν Κολωνία, εἶναι ἓνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μεγάλους πανεπιστημιακοὺς ποὺ τὸ γερμανικὸ πανεπιστήμιο δὲν ἔπαψε νὰ παράγει κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 20οῦ αἰώνα, παρὰ τὴ μεσολάβηση τῶν δύο καταστροφικῶν παγκόσμιων πολέμων.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του στὸ Μαρβούργο, ὁ Χάιμζετ δέχτηκε τὴν ἐπιρροή τοῦ νεοκαντιανισμοῦ ποὺ ἀνθίζε σὲ αὐτὴ τὴν πόλη. Γρήγορα, ὅμως, γύρισε τὶς πλάτες του στὸν νεοκαντιανισμό, στρεφόμενος, ὅπως καὶ ὁ συγκαιρινός του καὶ φίλος του Νικολάι Χάρτμαν, σὲ μιὰ φιλοσοφία περισσότερο ρεαλιστικὴ, μιὰ φιλοσοφία ποὺ ἐπικεντρώνεται λιγότερο στὰ γνωσιολογικὰ ἐρωτήματα καὶ ἐστιάζει μᾶλλον τὸ ἐνδιαφέρον της στὴν ἴδια τὴν πραγματικότητα τῶν φαινομένων καὶ στὰ προβλήματα ποὺ αὐτὰ γεννοῦν. Τοῦτα τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα συχνὰ δὲν ἐπιδέχονται ἐπίλυση, ἢ ποὺ –τουλάχιστον– δὲν μποροῦν νὰ ἐπιλυθοῦν παρὰ μονάχα στὸ πλαίσιο μιᾶς προσεγγιστικῆς διαδικασίας ἀπειρης καί, συνεπῶς, μὴ ὀλοκληρώσιμης, συγκροτοῦν τὴ βασικὴ δομὴ αὐτοῦ ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε «ἱστορία τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων». Μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενο μιᾶς εἰδικοῦ τύπου ἔρευνας, τῆς Problemgeschichte [ἱστορίας τῶν προβλημάτων], ὅπου τὸ ἱστορικὸ ὑλικὸ δὲν ταξινομεῖται χρονολογικὰ, δηλαδὴ μὲ βᾶση τὴ διαδοχικὴ ἐναλλαγὴ τῶν διανοητῶν καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν· ἀντίθετα, ἐδῶ τὸ ἱστορικὸ ὑλικὸ ταξινομεῖται «δομικὰ», λαμβάνοντας ὑπόψη τὴ μονιμότητα

τῶν προβλημάτων καὶ τὴν ἀντίσταση ποὺ αὐτὰ προβάλλουν σὲ κάθε ἀπόπειρα ὀριστικῆς ἐπίλυσης. Ὁ στοχαστὴς δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ προβλήματα προκειμένου νὰ ἐπιβάλλει σὲ αὐτὰ τὴ δική του λύση, ἀλλὰ ἀντίθετα ὀφείλει νὰ τὰ ὑπηρετήσῃ ἐπιχειρώντας νὰ τοὺς προσδώσῃ ἕναν ὑψηλότερο βαθμὸ σαφήνειας καὶ ἀκρίβειας.

Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτό, ὅμως, δείγματα τοῦ ὁποίου μποροῦμε νὰ συναντήσουμε καὶ ἄλλοῦ, δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ διαφανεῖ ἡ πρωτοτυπία τοῦ βιβλίου τοῦ Χάιμζετ. Τοῦτο τὸ βιβλίο, πρωτοδημοσιευμένο τὸ 1922 καὶ ὀργανωμένο πάνω στὴ βάση ἑξὶ μεγάλων θεματικῶν ἐνοτήτων, ἀποτελεῖ ἕνα σχεδὸν ἐξαντλητικὸ πανόραμα ὅλων ὅσα μπόρεσε νὰ πεῖ καὶ νὰ στοχαστεῖ ἡ Δύση ἀναφορικὰ μὲ τὸν Θεό, τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα ὡς τοὺς Νεότερους Χρόνους ἢ, ἀκριβέστερα, ἀπὸ τὸ τέλος τῆς Ἀρχαιότητος ὡς τὶς ἀπαρχές τῶν Νεότερων Χρόνων. Καὶ ὅμως, δὲν πρόκειται γιὰ ἔργο συνθετικὸ, ἄρα γραμμένο ἀπὸ ἕναν φιλόσοφο προχωρημένης ἡλικίας, ἀλλὰ γιὰ ἕνα κατὰ κάποιον τρόπο προγραμματικὸ δοκίμιον, γραμμένο ἀπὸ ἕναν φιλόσοφο ἀκόμα νεό, στὴ ζωντάνια τοῦ ὁποίου μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τὴν παρορμητικότητα καὶ τὴν ἀνυπομονησία τῆς νιότητος. Θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀρκεστεῖ στὸ νὰ θαυμάζει τὴ γνώση ποὺ ἐπιδαψιλεύει ὁ συγγραφέας, τὴν τόσο ἐντυπωσιακὴ σὲ ὄγκον καὶ αὐτοπεποίθησιν τὴν πυκνότητα καὶ τὴν κομψότητα τῆς γραφῆς του, καθὼς ἀνασυγκροτεῖ τὰ διάφορα ἐπιχειρήματα τῆς ἀτέρμονος ἐκείνης διαμάχης στὴν ὁποία συνίσταται ὁ διάλογος μεταξὺ τῶν φιλοσόφων – βοηθούμενος βέβαια σὲ αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἠθελημένη ἀποφυγὴ κάθε εἴδους ὑποσημειώσεων καὶ παραπομπῶν. Τὸ πράγμα ὅμως δὲν σταματᾷ ἐδῶ. Ἀκόμη καὶ ὁ λιγότερο ἐξειδικευμένος ἀναγνώστης θὰ ἀντιληφθεῖ γρήγορα ὅτι τοῦτο τὸ βιβλίο –βιβλίο δίχως προηγούμενον καὶ δίχως ὅμοιόν του– ἀποτελεῖ μιὰ πρόκληση ἀπέναντι στοὺς ἐπαγγελματίες ἱστορικοὺς τῆς φιλοσοφίας. Διότι αὐτὸ ποὺ θέτει ὑπὸ ἀμφισβήτησιν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ κυρίαρχη ἀντίληψιν ἀναφορικὰ μὲ τὶς λεγόμενες «ρήξεις» ἢ «ἐπαναστάσεις» ποὺ ὑποτίθεται πὼς καθόρισαν τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας: τὴ μετάβασιν ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα στὸν Μεσαίωνα καί, κυρίως, τὴ μετάβασιν ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα στοὺς Νεότερους Χρόνους, ἢ ὁποία τάχα συντελέστηκε στὸ πλαίσιον αὐτοῦ ποὺ συμβατικὰ ἀποκαλοῦμε «Ἀναγέννησιν».

Ἀντιτιθέμενος σὲ αὐτὴ τὴ διπλὴ σχηματοποίηση, ἡ ὁποία, ὡστόσο, γίνεται σχεδὸν ὁμόφωνα ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς, ἰδίως δὲ ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς τῆς φιλοσοφίας, ὁ Χάιμζερ τοποθετεῖται ὑπὲρ τῆς συνέχειας – μιᾶς συνέχειας, ὅμως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ προϊόν τῆς μονιμότητας τῶν προβλημάτων καὶ ὄχι μιᾶς ἀνεπίστρεπτης προόδου τῆς σκέψης. Ἐδῶ, ἡ ἱστορία ἀνακαταλαμβάνει τὴ δικαιοματικὴ τῆς θέση, τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἐπιλογές τοῦ ἱστορικοῦ ἐρμηνευτῆ.

Ἡ κεντρικὴ θέση τοῦ συγγραφέα εἶναι ἡ ἐξῆς: ἡ ἐπίσημη ἱστοριογραφία, δίνοντας ἔμφαση στὴν ἀρχικὴ συνεισφορά τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, στὸν ἐκχριστιανισμό (ἢ τὸν ἐξισλαμισμό) αὐτῆς στὸ πλαίσιο τῶν μεγάλων μεσαιωνικῶν συνθέσεων, στὸ ἀνώτατο σκαλί τῶν ὁποίων βρίσκεται ἡ σύνθεση τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκβινιάτη, κατόπιν στὴν ἐπανανακάλυψή της, ὑπὸ μιᾶ ἐκρομανισμένη μορφῆ, στὴν Ἀναγέννηση, πρωτίστως τὴν ἰταλική, χάνει ἀπὸ τὸ βλέμμα της τὸν πλοῦτο καὶ τὴ γονιμότητα ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ συναντήσῃ σὲ ὀρισμένες ἄλλες πηγές, πηγές οἱ ὁποῖες δὲν ἀνήκουν σὲ τούτῃ τὴν τάχα κυρίαρχη γραμμὴ. Ἡ ἐλληνο-ρωμαιο-χριστιανικὴ μεταφυσικὴ εἶναι, μὲ μιὰ λέξη, λογοκεντρικὴ· κορυφώνεται σὲ μιὰ ὄντο-θεο-λογία, ὅπου ἕνας ἀρχετυπικὸς καὶ ἰδρυτικὸς Θεός, ὄντας ὁ ἴδιος ἀνώτατο ὄν, ἐπιμερίζει βαθμιδωτά, μὲ βάση μιὰ ἀνεπισκίαστη δικαιοσύνη, τὴ νοητότητά του στὴν ὀλότητα τῶν ὄντων. Σύμφωνα μὲ τὸν Χάιντεγκερ, καὶ ἤδη σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο τὸν Χάιμζερ, τούτῃ ἡ κοινὴ βάση ἀναφορᾶς ἔρχεται πλήρως στὸ φῶς μὲ τὴν ἐγγελιανὴ σύνθεση: τὴν ἀνυπέβλητη ὀλοκλήρωση «τῆς» μεταφυσικῆς, ὅπως λέμε συνήθως, ἡ ὁποία ὅμως στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ὀρισμένη μεταφυσικὴ.

Διότι ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη μεταφυσικὴ, μιὰ μὴ ἀριστοτελικὴ μεταφυσικὴ, ἡ ὁποία εἶναι γιὰ τὴν κλασικὴ μεταφυσικὴ ὅ,τι οἱ μὴ εὐκλείδειες γεωμετρίες γιὰ τὴ γεωμετρία τοῦ Εὐκλείδη: ἕνα πρόγραμμα ἢ μιὰ σειρὰ ἀπὸ προγράμματα, ποὺ θὰ μπορούσαμε σήμερα νὰ χαρακτηρίσουμε «ἐναλλακτικά», καὶ τὰ ὁποῖα προῆλθαν ἀπὸ ἕνα διαφορετικὸ σημεῖο ἀφετηρίας: ἀπὸ ἕνα διαφορετικὸ βίωμα τοῦ εἶναι. Ὁ Χάιμζερ, μὲ λεπτότητα καὶ ὑπομονή, ἀναδεικνύει τοὺς μαιάνδρους αὐτοῦ τοῦ διαφορετικοῦ, («πόγειου») (ὅπως ὁ ἴδιος λέει) ποταμοῦ: τὸν Αὐγουστίνο, ποὺ εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἀντιστάθηκε στὸν ἐξελληνισμό τοῦ χριστιανισμοῦ, τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (τουλάχιστον

ορισμένους), στὸν Μεσαίωνα τὴ λεγόμενη Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Βίκτωρος, τὴ φραγκισκανικὴ σχολή, κατόπιν, καὶ πρωτίστως, αὐτὸ ποὺ οἱ Γερμανοὶ ὀνομάζουν «γερμανικὸ μυστικισμό» (καὶ ποὺ οἱ Γάλλοι ἀποκαλοῦν «ρηγναικὸ μυστικισμό»), καθὼς ἓνα ἀπὸ τὰ κέντρα αὐτοῦ τοῦ ρεύματος ἦταν τὸ Στρασβουῦργο), τοῦ ὁποῖου ἡγετικὲς φυσιογνωμίες ἦταν ὁ Μάιστερ Ἐκχαρτ, ὁ Σοῦσο, ὁ Τάουλερ καί, στὴν κορυφή, ὁ μέγας Νικόλαος Κουζανός· παράλληλα, τὸν Ἰωάννη Σκῶτο τοῦ Δοῦνς καὶ τὸν νομιναλισμὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Ὕκκαμ. Σὲ συνάφεια μὲ τὶς ἕξι μεγάλες θεματικὲς ἐνότητες, στὴ βάση τῶν ὁποίων εἶναι διαρθρωμένο τὸ πάρον βιβλίον, οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ ὑπερασπίζονται, ρητὰ ἢ ὑπόρηρτα, θέσεις ποὺ ἀντίκεινται εὐθέως στὶς θέσεις τῆς κλασικῆς μεταφυσικῆς: τὴν ἐνότητα καὶ τὴ σύμπτωση τῶν ἀντιθέτων, τὸ πρωτεῖο τοῦ ἀπείρου ἔναντι τοῦ πεπερασμένου, τὴν αὐτοτέλεια τῆς ψυχῆς ἀπέναντι στὴν ὀλότητα τοῦ σύμπαντος, τὸν δυναμικὸ καὶ ἐξελικτικὸ χαρακτήρα τῆς θείας κτίσεως, συνεπῶς, τὴν ὑπαγωγή τῆς αἰωνιότητος στὴ χρονικότητα, τέλος, τὸ πρωτεῖο τοῦ ἀτόμου ἔναντι τῆς καθολικότητος καὶ τὸ πρωτεῖο τῆς βούλησης ἔναντι τῆς νόησης.

Ὁ Χάιντς Χάιμζετ –πρόκειται ἄραγε γιὰ ἔκφραση τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς ἢ τοῦ *genius loci*;– ἔχει τὴν τάση νὰ χαρακτηρίζει αὐτὸ τὸ ἐναλλακτικὸ ἢ, ὅπως εἶδαμε, ὑπόγειο ρεῦμα ὡς πρωτευόντως «γερμανικὸ» ἢ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὡς προῖον τῆς «γερμανικῆς πνευματικότητος». Ἡ ἀπόληξή του εἶναι, μᾶς λέει, γερμανικὴ, πράγμα λιγότερο ἀμφισβητήσιμο ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἑνὸς τὸν Λάιμπνιτς (ὁ ὁποῖος βέβαια ἔγραφε στὰ γαλλικὰ) κι ἀφ' ἑτέρου τὴ μεταφυσικὴ τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ, τὴν ὁποία προετοίμασε ὁ Κάντ (διατηρώντας ὡστόσο ἐπιφυλάξεις ἀπέναντί της) καὶ ἡ ὁποία κορυφώθηκε στὰ συστήματα τοῦ Φίχτε, τοῦ Σέλλινγκ καὶ τοῦ Χέγκελ (σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν Χέγκελ, μὲ τὴν κρίσιμη ἐπιφύλαξη ποὺ εἶδαμε προηγουμένως). Μὲ ἓνα γοητευτικὸ ἄλμα ὁ Χάιμζετ ἐντοπίζει μιὰ τελικὴ συνάφεια ἀνάμεσα στὴν κατάφαση τῆς βούλησης ἀπὸ μέρους τοῦ Φίχτε καὶ στὴ βούληση γιὰ δύναμη τοῦ Νίτσε, ὁ ὁποῖος, στὴν ἀπόληξιν αὐτοῦ τοῦ ρεύματος καὶ σηματοδοτώντας ἓνα εἶδος κυκλικῆς ἐπιστροφῆς, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ μπόρεσε, ἐπιτυχέστερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, νὰ κοιτάξει τοὺς Ἑλληνας μέσα ἀπὸ ἓνα νέο πρίσμα, ἀπελευθερώνοντάς τους ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς νεοτερικότητος.

Ἡ συγκεκριμένη ιστοριοφιλοσοφική αντίληψη εἶναι, ἐπομένως, περισσότερο ριζοσπαστική ἀπ' ὅσο φανερώνει ὁ πάντοτε μετρημένος τόνος τοῦ συγγραφέα. Προκάλεσε –καί θὰ συνεχίσει νὰ προκαλεῖ– ἀντιδράσεις. Ὅμως, ὁ Χάιντς Χάιμζετ ἤθελε, πρὶν ἀπ' ὅλα, νὰ ἀνοίξει μὲ τὸ βιβλίο του αὐτὸ νέους δρόμους γιὰ τὴν ἔρευνα, ἰδίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ φιλοσοφία τοῦ ὄψιμου Μεσαίωνα. Ἡ εὐχή του πραγματοποιήθηκε. Οἱ ἐργασίες τοῦ Μωρίς ντὲ Γκαντιγιὰκ καὶ τοῦ Ἄλαϊν ντὲ Λιμπερά στὴν Γαλλία, τίς ὁποῖες εἶχαν ἤδη προετοιμάσει οἱ παρατηρήσεις τοῦ Πιερ Ντυέμ, αὐτὲς τοῦ Λοῦντγκερ Χοννεφέλντερ στὴν Γερμανία, γιὰ νὰ περιοριστοῦμε σὲ λίγα παραδείγματα, ἔδωσαν νέα ζωὴ σὲ μορφές ὅπως ὁ Μάιστερ Ἔκχαρτ, ὁ Ἰωάννης Σκῶτος τοῦ Δούνς, ὁ Γουλιέλμος τοῦ Ὁκκαμ, ὁ Νικόλαος Κουζανός, βγάζοντάς τες ἀπὸ τὸ περιθώριο στὸ ὁποῖο ἦταν γιὰ καιρὸ ἐγκλωβισμένες (τὸν δρόμο αὐτὸ εἶχε ἤδη ἀνοίξει ὁ Ἐτιέν Ζιλσὸν –ἰδίως μὲ τὸ μεγάλο βιβλίο του γιὰ τὸν Ἰωάννη Σκῶτο τοῦ Δούνς–, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν μποροῦσε νὰ κρύψει τὴν προτίμησή του γιὰ τὴ θωμικὴ σύνθεση οὔτε καὶ νὰ θέσει ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὸν κεντρικὸ τῆς χαρακτῆρα).

Ἐνας νέος Μεσαίωνας γεννήθηκε γιὰ τὴ φιλοσοφία: πῶς ποικιλόμορφος, πῶς πλούσιος, ἓνας Μεσαίωνας ποὺ ὀδηγεῖ στοὺς Νεότερους Χρόνους μέσω ἀνεπαίσθητων μεταβάσεων, δίχως κοπερνίκειες ἐπαναστάσεις. Εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀμφισβητηθεῖ κανεὶς τὴν ἐρμηνευτικὴ γονιμότητα τούτης τῆς ἀναθεώρησης τοῦ κυρίαρχου στερεοτύπου. Ὁ Χάιντς Χάιμζετ ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους καὶ βασικότερους συντελεστὲς τῆς ἀναθεώρησης αὐτῆς.

Πιερ Ὁμπένκ
Σεπτέμβριος 2003

[Μτφ: Θ.Σ.]